

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΥ
Καθηγητοῦ ἐν τῷ Ἀβερωφείῳ Γυμνασίῳ

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ
ΤΗΣ
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣΕΩΣ

« Τί σοφώτατον; Χρόνος· τὰ μὲν
» γὰρ ἐδήλωσεν οὗτος ἤδη, τὰ δὲ δη-
» λώσει ».

ΘΑΛΗΣ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ
Ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου
1921

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΤΟΙΣ ΕΝΤΕΥΞΟΜΕΝΟΙΣ

“Ο,τι πλειότερον παντός ἄλλου τὴν ἦν διατρέχομεν ἱστορικὴν περίοδον ἀπὸ φιλοσοφικῆς χαρακτηρίζει ἀπόψεως εἶνε τοῦτο μὲν ἡ ἀπλοποίησις τῆς κατὰ συνθήκην καθιερωμένης φιλοσοφικῆς φρασεολογίας (terminologie) καὶ ἡ ἀπλουστέρα τῶν μεταφυσικῶν θέσεων ἐκφορά, ἡ ἐκλαϊκευσις ἐνὶ λόγῳ τῶν ποικίλων φιλοσοφικῶν προβλημάτων, τοῦτο δ’ ἡ αὔξουσα ὄλονέν ἔξαρσις τοῦ φαινομένου τῆς ζωῆς, τὰ μάλιστα περίοπτον ἐν τοῖς συγχρόνοις φιλοσοφικοῖς συστήμασι τανῦν κατέχοντος θέσιν. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ὀφείλεται ἐν Ἀγγλίᾳ μὲν τοῖς Ἀγγλοῖς ὀπαδοῖς τοῦ Hegel, ἐν Γερμανίᾳ δὲ τῷ Ernst Haeckel καὶ τοῖς περὶ αὐτόν, ἐν Γαλλίᾳ δὲ κυριώτατα τῷ Henri Bergson καὶ τοῖς πολυπληθέσιν αὐτοῦ μαθηταῖς, καὶ ἐν Ἀμερικῇ τέλος τῷ William James καὶ τῇ ὑπ’ αὐτόν σχολῇ τῶν Πραγματιστῶν· τὸ δεύτερον δ’ εἰς δύο κατ’ ἐξοχὴν ἐστίας ὀφείλεται τῆς συγχρόνου φιλοσοφικῆς κινήσεως, τὸν Γάλλον Bergson καὶ τὸν διάσημον καθηγητὴν τῆς Φιλοσοφίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Ἰέννης, Γερμανὸν Rudolf Eucken.

Οἷκοθεν βεβαίως νοεῖται ὅτι οἱ χαρακτῆρες οὔτοι τῆς συγχρόνου φιλοσοφικῆς κινήσεως, μέγιστα προσεπόρισαν αὐτῇ ὠφελήματα· τοῦτο δὲ διὰ δύο τινά. Πρῶτον μὲν διότι αἱ παντοῖαι φιλοσοφικαὶ θεωρίαι, αἵτινες πλούσιαι ὑπῆρχον εἰς ἐπὶ τῶν αἰωνοβίων μεταφυσικῶν προβλημάτων ἐπὶ ψεις καὶ αἵτινες μετ’ εὐλαβοῦς φόβου ἐπιμελῶς ἐν τοῖς πα-

νεπιστημιακοῖς ἱεροῖς ἀπὸ τῶν βεβήλων τῶν ἀμυήτων ὁμμάτων ἀπεκρύπτοντο, ἐπὶ τὸ εὐρὸν ἐξεχύθησαν κοινὸν καὶ κοινὸν πᾶσι κτῆμα ἐγένοντο, τὰ μάλιστα οὕτω εἰς τὴν κοινωνικὴν συντελέσασαι διαπαιδαγώγησιν καὶ πλεῖστον ὅσον ἐν τῇ μετὰ τῶν λαϊκῶν μαζῶν ἐπαφῇ συγκεκριμένοι καὶ σαφεῖς ἐκτάκτως ἀποβᾶσαι· δεύτερον δὲ διότι ἡ ἀφηρημένη Φιλοσοφία, διὰ τῆς ἐγκολπώσεως τῆς ἀρχῆς τῆς ἐσκεμμένης κατευθύνσεως καὶ τῆς πληρεστερας ἀναπτύξεως τῶν ποικίλων τῆς ζωῆς δραστηριοτήτων (activités, Tätigkeiten), σταθερὰν τε καὶ συγκεκριμένην ἀπέκτησε βάσιν, τὰ μέγιστα τὸ ἐνδιαφέρον πρὸς τὰς θεωρητικὰς ἐξάψασα σπουδὰς καὶ τὴν πικρὰν περιφρόνησιν προλαβοῦσα, ἣν αἱ καταπληκτικαὶ πρόοδοι τῶν θετικῶν Ἐπιστημῶν ἐν ταῖς λαϊκαῖς κατ' αὐτῆς ὑπεξέκαιον μάζαις.

Τίνι νῦν τρόπῳ οἱ Ἕλληνες διανοούμενοι πρὸς τὴν φιλοσοφικὴν ταύτην προσηνατολίσθησαν κίνησιν; Εἶνε κοινὸν ἀτυχῶς μυστικὸν ὅτι ἐν Ἑλλάδι, χώρα ἣτις εἴπερ τις καὶ ἄλλη δεινῶς ὑπὸ τῆς κρίσεως μαστίζεται τοῦ ἐπιστημονικοῦ βιβλίου, αἱ φιλοσοφικαὶ ἐν τῷ ἀνωτέρῳ ἡμῶν Πανδιδακτηρίῳ σπουδαὶ εἰς τὴν αὐτόχρομα μηχανικὴν καὶ ἀτελῆ περιορίζονται ἱστορικὴν ἐκμάθησιν τῶν κυριωτέρων διὰ μέσου τῶν αἰώνων φιλοσοφικῶν συστημάτων, χωρὶς παντάπασιν οἱ τὴν πανεπιστημιακὴν ἡμῶν ἐκπαίδευσιν ἰθύνοντες τὴν φιλοσοφικὴν νὰ συγχρονίζωσι μόρφωσιν πρὸς τὰς νέας ἐπὶ τῶν ποικίλων προβλημάτων ἐπόψεις, ἃς αἱ σύγχρονοι διήνοιξαν φιλοσοφικαὶ σχολαί. Ὅτι ὅμως οὕτω πράττοντες χάσμα μέγα μεταξὺ τῆς ἡμετέρας καὶ τῆς παγκοσμίου, τῆς εὐρωπαϊκῆς δ' ἰδία, δημιουργοῦσι σκέψεως, μόλις εἶνε ἀνάγκη καὶ νὰ εἴπωμεν.

Τὴν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον πλήρωσιν τούτου ἀκριβῶς τοῦ χάσματος ἢ μετὰ χεῖρας ἀποσκοπεῖ πραγματεία, σειρὰν ἐγκαινίζουσα μελετῶν, ἐν αἷς τὰ κεφαλαιωδέστερα προβλήματα, ἅτινα τὴν συνείδησιν ταράσσουν τῆς διανο-

ουμένης καθόλου ἀνθρωπότητος, νὰ διερευνηθῶσι μέλλουσιν, ἀπὸ τέλεον ὅμως φιλοσοφικῆς ὁρώμενα ἐπόψεως, χωρὶς δηλονότι παντάπασιν θρησκευτικαὶ ἢ πολιτειακαὶ ἐν τῇ διερευνήσει νὰ ἐμφυλλοχωρήσωσιν ἰδέαι, τοῦτο δ' ἵνα πᾶσιν ἀνεξαιρέτως προσιτὰ ταῦτα γένωνται καὶ τὸν δι' ὃν προώρισται σκοπὸν ἐπιτελέσωσι.

Ἐπὶ τούτοις, κολακευόμεθα νὰ πιστεύωμεν ὅτι ἡ ἡμετέρα ἐργασία, καὶ ἂν ἔτι ἐν τῇ ὡς ἄνω αὐτῆς ἀποπείρα καμφοθῆ καὶ τέλεον συνεπῶς ἀστοχήσῃ, τὴν τῶν ἐπαϊόντων τοῦλάχιστον συγγνώμην θὰ προκαλέσῃ, δεδομένου ὅτι τοὺς εἰδημονεστέρους θὰ ὠθήσῃ εἰς πραγμάτων τοῦ τόσῳ κεφαλαϊώδους σημασίας — ἐπιστημονικῆς τε καὶ ἐθνικῆς — προγράμματος αὐτῆς, τῆς κατὰ τὸ μέτρον τῶν δυνάμεων ἡμῶν ἐφαρμογῆς τοῦ ὁποίου, ἡ παροῦσα μελέτη ἀπαρχὴ ἐκκληπτέα.

Ἐγγραφον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, μηνὶ Σεπτεμβρίῳ, 1921.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

§ 1. Ἐν τῇ ὑπὸ τὸν τίτλον «**Εὐθύνη καὶ Ἐλευθερία**» ἡμετέρα διατριβῇ, τῇ δημοσιευθείσῃ ἐν τῷ ΡΟΒ'. — ΡΟΔ'. τεύχει τοῦ «**Ἐκκλησιαστικοῦ Φάρου**» (Ἀπριλίου—Ἰουνίου 1921), τὰς μονιστικὰς ἐλέγχοντες θεωρίας διὰ τῆς κριτικῆς τοῦ ὑπὸ τὸν αὐτὸν τίτλον βιβλίου τοῦ κ. Β. Γιαννόλα, λόγον ἐποιήσαμεθα καὶ περὶ τῆς ἔλευθερίας τῆς βουλήσεως, εἰς δύο καὶ μόνον τοῦ προβλήματος τούτου προσβλέψαντες φάσεις. Ἀπεδείξαμεν, δηλονότι, τοῦτο μὲν ὅτι καὶ ἡ βούλησις μετὰ τῶν λοιπῶν ὡσαύτως ἀνωτέρων ψυχικῶν ἐκδηλώσεων οὐδαμῶς τῇ αὐτῇ δύναται νὰ κατηγορηθῇ ἀρχῇ, ἢ καὶ τὰ φυσικὰ κατηγοροῦνται φαινόμενα, τοῦτο δὲ ὅτι ὁ μεταξὺ τῆς ζωικῆς ἑτεροαρχίας καὶ τῆς ἔλευθερίας τῆς βουλήσεως συμβιβασμὸς δυνατὸς τυγχάνει καὶ φυσικὸς ἐν ταύτῳ. Οὕτως δὲ τὸ ζήτημα διαπραγματευθέντες, τὴν ἀπὸ τῆς Μηχανικῆς χειραφέτησιν τοῦ φαινομένου τῆς βουλήσεως καὶ τὴν ἐγκλιμάτιον τῆς ἔλευθερίας αὐτῆς ἐν τῷ ἐπιστημονικῷ ἀπεσκοποῦμεν πεδίῳ, ὡς ἄλλως ἢ πολεμικῇ τῆς ἡμετέρας μελέτης ὑπηγόρευε χροιά καὶ τὰ φυσικῶς περιορισμένα αὐτῆς ἠξίουν ὄρια.

Προφανῶς ὁμως ἐν ταῖς δυοῖν ταύταις ἀπόψεσιν οὐδαμῶς ἢ τοῦ προβλήματος ἐξαντλεῖται διερεύνησις, ἣν ἡ παροῦσα μελέτη νὰ πληρώσῃ ἀποσκοπεῖ, ἀπὸ γενικωτέρας καὶ τέλειον πλέον φιλοσοφικῆς περιωπῆς εἰς ταύτην ἀφορῶσα, τοσοῦτῳ μᾶλλον ὅσῳ ἐπὶ τὸ θέμα ἐνέκυψαν τοῦτο πάντες οἱ κατὰ καιροὺς ἐν τῷ στερεώματι τῆς Φιλοσοφίας μεσουρανήσαντες φωτει-

νοὶ ἀστέρες καὶ διὰ τὴν διονύχισιν αὐτοῦ ποταμοὶ ἔρρευσαν με-
λάνης. Ἐπὶ τὴν ἱστορίαν, κατ' ἀκολουθίαν, τὴν ἀνάπτυξιν
καὶ τὴν κριτικὴν τῆς φιλοσοφικῆς ἐν τοῖς ἐξῆς θέλομεν ἐγκύ-
ψει ἑτεραρχίας, τῆς θεωρίας, δηλονότι, καθ' ἣν «ἅπαντα
τὰ φυσικὰ καὶ ἠθικὰ γεγονότα ἐν τε τῇ ζωῇ τοῦ σύμ-
παντος καὶ τῇ τῶν ἐπὶ μέρους ἐμβίων καὶ μὴ στοιχείων
αὐτοῦ, κατ' ἀπόλυτον ἐξελίσσονται αἰτιώδη ἀλληλου-
χίαν, ἧς τὴν κλεῖδα ἀποκαλύπτουσιν οἱ καθολικοὶ
τῆς φύσεως νόμοι», ἵνα τὴν ἡμετέραν ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας
τῆς βουλήσεως καὶ φιλοσοφικῶς ἐδραιώσωμεν θέσιν.

Οἴκοθεν λοιπόν, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, νοεῖται ὅτι ἐπὶ τὸ πρό-
βλημα τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως ἀπὸ τε μεταφυσικῆς,
ἠθικῆς καὶ ψυχολογικῆς θὰ προσβλέψωμεν ἀπόψεως, ἵνα τὴν
λύσιν ἀνέλξωμεν σύμφωνον πρὸς τε τὰς θεωρητικὰς τῆς φυ-
σικῆς ἡμῶν περιοργείας ἀπαιτήσεις καὶ πρὸς τὰς πρακτικὰς τῆς
καλῶς νοουμένης ἐνδιαθέτου ζωῆς ἡμῶν ὑπαγορεύσεις. —